

JAMIYAT IJTIMOYIY JARAYONLARINING O'ZARO TA'SIRI TIZIMIDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING AHAMIYATI

Nuraliyeva Dildora Mamurjonovna,

*Farg'ona davlat universiteti psixologiya kafedrasi psixologiya fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD)*

Muydinova Zuhraxon Alisher qizi,

*Farg'ona davlat universitetining psixologiya (faoliyat turlari bo'yicha)
yo'nalishi 2 – bosqich magistranti*

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada jamiyat ijtimoiy jarayonlarining o'zaro ta'sirida oil va nikoh munosabatlarining ahamiyati yoritilgan bo'lib, oilaviy munosabat va qadriyatlar haqida alohida yondashivlar, oilaning jamiyatda bajaradigan funksiyalari va oila institutlar ko'rib chiqilgan. Shuningdek xulosa va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Oila, ijtimoiy institute, nikoh, individualizm, Jinsiy-erotik funktsiya, Tarbiyaviy funktsiya, Hissiy funktsiya, Ma'naviy (madaniy) aloqa funktsiyasi.

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada jamiyat ijtimoiy jarayonlarining o'zaro ta'sirida oil va nikoh munosabatlarining ahamiyati yoritilgan bo'lib, oilaviy munosabat va qadriyatlar haqida alohida yondashivlar, oilaning jamiyatda bajaradigan funksiyalari va oila institutlar ko'rib chiqilgan. Shuningdek xulosa va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Oila, ijtimoiy institute, nikoh, individualizm, Jinsiy-erotik funktsiya, Tarbiyaviy funktsiya, Hissiy funktsiya, Ma'naviy (madaniy) aloqa funktsiyasi.

ANNOTATSIYA In this article, the importance of family and marriage relations in the interaction of social processes of society is highlighted, special approaches to family relations and values, the functions of the family in society and family institutions are considered. Conclusions and recommendations are also presented.

Key words: Family, social institution, marriage, individualism, Sexual-erotic function, Educational function, Emotional function, Spiritual (cultural) communication function.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 18-fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni bilan oilaviy qadriyatlar va oila instituti rivojlanishning yangi bosqichiga qadam qo'ydi.

Yurtboshimiz tashabbusi bilan tashkil etilgan Oila va xotin-qizlar qo'mitasi oldiga qo'yilgan asosiy vazifalardan biri oila institutining tarixiy ildizlarini yuzaga chiqarish, oilaviy qadriyatlarni rivojlantirishdan iborat. Shu ma'noda o'tgan davr mobaynida davlatimiz tomonidan yurtimizdagi oilalar, ayniqsa, katta hayot ostonasiga endi qadam qo'yayotgan yosh oilalar mustahkamligi, ularning jamiyatning bir bo'lagi sifatida mustaqil shakllanib borishi uchun ko'plab amaliy ishlar olib borilmoqda. Bugungi globallashuv sharoitida o'sib kelayotgan yosh avlodda oilaviy munosabatlar haqida to'g'ri tasavvurni shakllantirish, ajdodlardan yetib kelayotgan oilaviy an'analarga, qadriyatlarga munosib javob qaytarish ko'nikmalarini vujudga keltirish orqali, hozirgi kun uchun muhim muammo sanalgan oilaviy ajrimlarning oldini olish mumkin, degan xulosaga kelish o'rinalidir.

Asosiy qism. Zamonaviy fanlar nuqtayi nazarida ijtimoiy institutlarning

tuzilmani shakllantirish funksiyasi, ularning ijtimoiy tuzumning paydo bo'lishi, ta'minlanishi va uzatilishidagi ahamiyati va roli barcha ilmiy yondashuvlar tomonidan strukturaviy-funksionalistik tahlildan kundalik hayot amaliyotigacha bo'lgan barcha nazariy va uslubiy qarashlar doirasida ta'kidlanadi. Zamonaviy jamiyatda ko'plab ijtimoiy institutlar mavjud. Har qanday turdagi jamiyatda har bir insonning hayoti qandaydir tarzda bog'liq bo'lgan shunday ijtimoiy shakllarida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy institutlarning eng keng tarqalgan turi nikoh va oiladir. Ijtimoiy institut - bu ko'plab odamlarga hayotiy muammolarni hal qilish imkonini beradigan odamlarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishning tarixan shakllangan barqaror shakli hisoblanadi

Oila - bu klassik va zamonaviy jamiyatshunoslar tomonidan ta'kidlangan asosiy ijtimoiy institutlardan biri. Oila instituti tartibi jinsiy munosabatlarni, bolalar tug'ilishini va ularning ijtimoiylashuvini tartibga soladi. Oila ko'plab boshqa ijtimoiy institutlarning asosi bo'lib, jamiyatning faoliyati va rivojlanishiga ulkan hissa qo'shadi, shuning uchun uning rolini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Oila sharofati bilan insonda ezgulik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, tenglik va tengsizlik haqidagi tasavvurlari shakllanadi, oilada ilk bor mehr-muhabbat, do'stlik, mas'uliyat, burch tuyg'ulari paydo bo'ladi .

T.Parsons uchun oila yaxshi tashkil etilgan va integrallashgan guruh, ijtimoiy quyi tizimdagi jamoa va shu bilan birga institut, madaniy quyi tizimning me'yoriy tuzilmasining elementi bo'lib, ijtimoiy quyi tizimda integral funksiyani bajaradi .

Oila instituti tartibi jinsiy munosabatlarni, bolalar tug'ilishini va ularning ijtimoiylashuvini tartibga soladi. Oila ko'plab boshqa ijtimoiy institutlarning asosi bo'lib, jamiyatning faoliyati va rivojlanishiga ulkan hissa qo'shadi, shuning uchun uning rolini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Oila sharofati bilan insonda ezgulik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, tenglik va tengsizlik haqidagi tasavvurlari shakllanadi, oilada ilk bor mehr-muhabbat, do'stlik, mas'uliyat, burch tuyg'ulari paydo bo'ladi .

Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmida oila ko'pincha turli jinsdagi kattalarning birgalikda yashashi va uy xo'jaligi sifatida tushunilgan, ular o'rtasida ijtimoiy tan olingan jinsiy aloqalar mavjud bo'lib, buning natijasida bolalar tug'iladi. Bu asrda oila va nikohni tushunishda birlik bo'lmagan .

Zamonaviy dunyodan nikoh va oila, munosabatlar sheriklar o'rtasidagi munosabatlar ular uchun qadri ekan, mavjud. Agar sheriklar o'rtasidagi hissiy yaqinlik yo'qolsa, hech narsa, jumladan, farzand ko'rish oilani halokatdan qutqarmaydi. Bugungi kunda tobora ko'proq "nikoh muammolari ustida ishlashdan ko'ra, vaqtinchalik bo'lsa ham, yangi sherik topish osonroq, degan munosabat shakllanmoqda" . G'arb mamlakatlari yashash va umumiy uy xo'jaligining mavjudligi kabi mezonlar er-xotinlarni farqlash uchun o'z ahamiyatini yo'qotgan degan xulosaga kelishdi. Faqatgina ittifoqning jinsiy asosi va er-xotindagi hissiy yaqinlik darajasi muhimdir.

Qadriyat yo'nalishlarida jiddiy o'zgarishlar ro'y berdi: "Ulkan hissiy mehnat va o'zaro sabr-toqatni talab qiladigan nikoh va oila o'rnini erkin sevgi g'oyalari egallaydi, ularning qiziqish tadqiqotchilari bugungi kunda nikohni rasmiy ro'yxatdan o'tkazish, birgalikda doirasi bolalarni tarbiyalash va ularni voyaga yetkazishni o'z ichiga olmaydi" . Jamiyat va oila oldidagi burchlardan ozod bo'lgan mutlaqo mustaqil shaxsning g'oyalari madaniyatda hukmronlik qila boshlaydi, avlodlar o'rtasidagi qarama-qarshilik qadriyatlarini shakllanadi.

Individualizmning tarqalishi xudbinlikning o'sishiga olib keladi va boshqalarga g'amxo'rlik qilishni istamaslik hissi kuchayadi. Romantik sevgi mustahkam oilaviy

rihtalarning yo'q qilinishiga olib keldi, chunki nikoh shaxsiy rivojlanish yo'lidagi bosqich sifatida ko'rila boshladi, o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini o'zi anglashga hissa qo'shdi. Individualizm madaniyatida sherik tanlashga o'zini boshqalarga ko'rsatish shakli bo'lgan ma'lum turmush tarzi sabab bo'ladi.

Eng tez o'zgarishlar erkinlik darajasi yuqori bo'lgan va ijtimoiy nazorat unchalik samarali bo'lmagan shaharlarda sodir bo'ladi: "Shahar aholisi ro'yxatdan o'tgan nikohga kirish ehtimoli kamroq, lekin shu bilan birga, ular qanday bo'lishidan qat'iy nazar, tobora ko'proq ajralishmoqda, oilada bolalarning mavjudligi; qayta-qayta ittifoq tuzish ehtimoli ko'proq, shu bilan birga, norasmiy va majburiyatlardan xoli intim munosabatlarga qiziqish tobora ortib bormoqda".

Shubhasiz, oila instituti jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Biz oilaviy munosabatlarning individuallashtirishida, shaxsning oila a'zosi sifatida va individuallashtirish shaxs sifatida o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvida namoyon bo'ladigan oilaning murakkabligini kuzatamiz. Bunga turmush o'rtoqlar o'rtasida, avlodlar o'rtasida oilaviy majburiyatlarning an'anaviy taqsimotini qayta formatlash, nikoh ittifoqlarini yanada ko'plashtirish, ota-onalikning yangi shakllarini tarqatish va boshqalar orqali yechim topish mumkin. Yangi paydo bo'layotgan g'oyalar ta'siri oilaviy munosabatlarni yanada murakkab, ko'p qirrali va ziddiyatli qiladi.

Oila-bu jamiyatning hujayrasi, kichik ijtimoiy guruh va shaxsiy hayotni tashkil etishning eng muhim shakli. Bu nikoh ittifoqi va oilaviy munosabatlarga asoslanib, er va xotin, ota-onalar va bolalar, aka-uka va opa-singillar hamda boshqa qarindoshlar birgalikda yashaydigan va birgalikdagi uy xo'jaligini boshqaradigan munosabatlardir. Oilaning eng muhim belgilari uning funksiyalari, tuzilishi va dinamikasi hisoblanadi. Funksiyalar oilaning kundalik nima bilan shug'ullanishi, tuzilishi, oila qanday ishlashi, dinamikasi, uning rivojlanish jarayonida qanday o'zgarishini ko'rsatadi. Oila a'zolarining muayyan ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq hayoti mavjud bo'lib, oilaning o'z vazifalarini bajarishi nafaqat oila a'zolari, balki butun jamiyat uchun ham muhimdir. Oila a'zolarining moddiy ehtiyojlarini qondirishi bilan bog'liq jarayonlar ularning jismoniy salomatligini saqlashga, tiklanishiga yordam beradi. Oilaning jamiyatda bajaradigan bir nechta muhim funksiyalari mavjud bo'lib, biz quyidagilarni sanab o'tishimiz mumkin:

Jinsiy-erotik funksiya - Oila jinsiy va erotik ehtiyojlarni qondirishdir. Ijtimoiy me'yor va talablarni hisobga olgan holda, oila bir vaqtning o'zida jinsiy va erotik xatti-harakatlarni tartibga solishi va jamiyat a'zolarining biologik ko'payishini ta'minlashi muhimdir.

Tarbiyaviy funksiya - oila erkak va ayolning otalik va onalik, bolalar bilan aloqada bo'lish va ularni tarbiyalashdagi shaxsiy ehtiyojlari, shuningdek, ota-onalarning bolalarda o'zlarini anglay olishlari bilan bog'liq. Jamiyat uchun bu funksiya bolalarning ijtimoiylashuvini va jamiyatning yangi a'zolarini tayyorlashni ta'minlaydi.

Hissiy funksiya - oila a'zolarining hamdardlik, hurmat, e'tirof, hissiy qo'llab-quvvatlash, psixologik xavfsizlik ehtiyojlarini qondirishni o'z ichiga oladi. Bu ruhiy salomatlikni saqlaydi, hissiy va shaxsiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Ma'naviy (madaniy) aloqa funksiyasi - birgalikda bo'sh vaqtning o'tkazish, o'zaro ma'naviy boyitish zarurati bilan bog'liq va oila a'zolarining ma'naviy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Birlamchi ijtimoiy nazorat funksiyasi oila a'zolarining ijtimoiy normalarga rioya qilishlarini ta'minlaydi. Bu, ayniqsa, yoshi yoki klinik xususiyatlariga ko'ra, jamiyat normalariga muvofiq o'z xatti-harakatlarini qurishga qodir bo'lmaganlar uchun

to'g'ri keladi.

Oilaning asosiy funksiyalarini bajara olmasligi oila a'zolarining jismoniy va ruhiy salomatligining buzilishiga, moslashuvning buzilishiga, oilaning buzilishiga olib keladi. Masalan, jinsiy-erotik funksiyaning buzilishi nafaqat oilaviy nizolar va ajralishlarga olib keladi, balki, oila a'zolarida og'ir nevropsixiatrik kasalliklarning paydo bo'lishiga olib keladi. Ota-onalarning o'z farzandlariga nisbatan birlamchi ijtimoiy nazorat funksiyasining bajarmasliklari deviant va huquqbuzarliklarning sababi bo'lishi mumkin.

Oilaning tuzilishi ikki turdagi munosabatlarga asoslanadi: hukmronlik -bo'ysunish, ya'ni bunda ierarxiya yoki hokimiyatni taqsimlash nazarda tutiladi, yaqinlik - uzoqlik oila a'zolari o'rtasidagi aloqa yoki hissiy masofaga asoslanadi. V.N.Drujininning fikricha, dominant oila a'zosi xavfsizlikni ta'minlaydi, oila a'zolari o'rtasidagi normal munosabatlarni saqlash uchun javobgardir, hayot istiqbollarini belgilaydi va kelajakka ishonchni uyg'otadi.

Ba'zan oila a'zolari o'rtasidagi psixologik masofaning bo'lishini ko'rish mumkin. Ba'zi hollarda oilaning odatiy tarkibi o'zgarganda (onaning o'limi, otaning yo'qligi, farzandsizligi) oila darhol "xavf" guruhiga kiritiladi, chunki ta'lim va boshqa funksiyalarni bajarish buziladi. Bundan kam muammolarni munosabatlarning buzilishi bilan bog'lash mumkin emas. Shunday qilib, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi juda uzoq masofa ularni yolg'iz avtonom hayotga olib keladi, past qiymat va ishonchsizlik tuyg'usini keltirib chiqaradi. Yana bir misol, turmush o'rtoqlar o'rtasidagi hokimiyat uchun kurash, bu ajrashgan har uch juftlikdan ikkitasida janjal uchun birinchi turki bo'ladi. Yana bir misol - oila a'zolari o'rtasida uy vazifalarining teng taqsimlanmaganligi, bu ayollarning ortiqcha yuklanishiga, ularning chidab bo'lmas psixologik stressiga olib keladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bugungi kunda oila hayotini optimallashtirish, nikoh va bola-ota-ona munosabatlari samaradorligini oshirish, oilada bolalarni tarbiyalash muammolarini hal qilish bo'yicha ijtimoiy talab institutsionalizatsiya jarayonini tezlashtirdi va oilaviy munosabatlar tizimida quyidagi vazifalarga alohida ahamiyat qaratishni muhim masalaga aylantirdi:

- oilaning hayotiy siklining turli bosqichlarida funksional-rol tuzilmasini shakllantirish va rivojlantirish;
- nikohdan oldingi davrni, turmush o'rtog'ini izlash va tanlash xususiyatlarini shaxsda shakllantirish;
- nikoh munosabatlarining psixologik xususiyatlarini o'rganish;
- bola-ota-ona munosabatlarining psixologik xususiyatlarini o'rganish;
- turli yosh bosqichlarida bolaning rivojlanishida oilaviy ta'limning rolini o'rganish;
- me'yoriy bo'lmagan oilaviy inqirozlarni o'rganish va ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR.

1. <https://lex.uz/ru/docs/-4740345>.
2. Антонов А.И. Социология семьи / А.И. Антонов, В.М. Медков. - М. : Изд-во МГУ: Изд-во Международного университета бизнеса и управления («Братья Карич»), 1996. - 304с
3. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М., 2004.
4. Парсонс Т. О социальных системах. М., 2002.

5. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. М., 2004.
6. Захаров С.В. Куда движется супружество в России? // Демоскоп Weekly. № 545-546. 4-17 марта 2013
7. Ионин Л.Г. О принципах современной политики в области семьи и демографии. М., 2010.
8. Козлова Н. Семью ставят в угол // Российская газета. URL: <https://rg.ru/2013/02/12/ivenalnaia.html>
9. Михалева К.Ю., Полякова Н.Л. Концепция социального института в социологической теории // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. 2012. № 2.
10. Новоселова Е.Н. Равенство институтов семьи и государства как необходимое условие преодоления глобального демографического кризиса // Вестник Московского университета. Серия 18: Социология и политология. 2014. № 2.
11. Носкова А.В. Новые методологические подходы, исследовательские фокусы, дискуссионные проблемы социологии семьи // Социологические исследования. 2015. № 10.
12. Дилдор, [12.02.2023 20:16]
13. Mamurjonovna N. D. The concept of psychological service and its controversial issues in family //Archive of Conferences. – 2020. – Т. 2. – №. 2. – С. 34-36.
14. Mamurjonovna, Nuraliyeva Dildora. «The concept of psychological service and its controversial issues in family.» Archive of Conferences. Vol. 2. No. 2. 2020.
15. Mamurjonovna, N. D. (2020, June). The concept of psychological service and its controversial issues in family. In Archive of Conferences (Vol. 2, No. 2, pp. 34-36).
16. Нуралиева Д. М. КОНЦЕПЦИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ СЕМЬИ //ББК Ю953. – 2020. – С. 405.
17. Нуралиева Д. М. ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ ДЕТЕЙ И РОДИТЕЛЕЙ В СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – Т. 6. – С. 39-43. Нуралиева, Дилдора Мамуржоновна. «ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ ДЕТЕЙ И РОДИТЕЛЕЙ В СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ.» Uzbek Scholar Journal 6 (2022): 39-43.